

Pandemi Döneminde Turizm Sektörüne Sağlanan Mali ve Finansal Teşvik Politikaları

Mustafa Şit¹

Öz

Pandemi döneminde hükümetler turizm sektörünü tekrar canlandırmak için çeşitli politikalar uygulamıştır. Bu çalışmada pandemi döneminde turizm sektörünü yeniden canlandırmak (restarting tourism) adına hükümetlerce sağlanan mali ve finansal teşviklere odaklanılmıştır. Çalışmanın amacı pandemi süresince turizm sektörüne sağlanan mali ve finansal teşviklerin değerlendirilmesi dışında bu teşviklerin hangi konulara odaklandığının belirlenmesidir. Turizm sektöründe Türkiye'ye rakip ülkeler özellikle irdelenmiştir. Hükümetlerin turizm sektörünün canlanmasına son derece odaklandığı ve kendini adadığı ve ülkedeki işletmeleri desteklemek ve eski haline getirmek için çeşitli önlemler uyguladığı görülmüştür. Finansal teşviklerin uygun faiz oranlı kamu kredilerine, mali teşviklerin ise vergi indirimlerine odaklandığı belirlenmiştir. Çalışmanın pandemi döneminde turizm sektörüne yönelik hükümet politikalarının süreci ve etkinliğinin izlenmesiyle ilgili eksikliği giderme adına literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi Dönemi, Turizm Sektörü, Turizm Teşvik Politikaları, Mali ve Finansal Teşvikler.

Fiscal and Financial Incentive Policies Provided to the Tourism Sector During the Pandemic Period

Abstract

During the pandemic period, governments implemented various policies to revive the tourism sector. This study focuses on the fiscal and financial incentives provided by governments to revive the tourism sector during the pandemic. The aim of the study is to determine the issues these incentives focus on, in addition to evaluating the fiscal and financial incentives provided to the tourism sector during the pandemic. Countries competing with Turkey in the tourism sector were specifically examined. It has been observed that governments are extremely focused and dedicated to the revival of the tourism sector and have implemented various measures to support and restore businesses in the country. It was determined that financial incentives focused on public loans with favorable interest rates, while fiscal incentives focused on tax reductions. It is thought that the study will contribute to the literature in terms of filling the gap in monitoring the process and effectiveness of government policies for the tourism sector during the pandemic period.

Keywords: Pandemic Period, Tourism Industry, Tourism Incentive Policies, Fiscal and Financial Incentives .

Makale Geçmişi

Geliş: 01. 05. 2025

Kabul:21.05.2025

Yayın:30.06.2025

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Önerilen Atıf

Şit, M. (2025). Pandemi Döneminde Turizm Sektörüne Sağlanan Mali ve Finansal Teşviklerin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)*, 8, ss.

¹ Sorumlu yazar: Doç. Dr., Harran Üniversitesi Turizm Fakültesi, Şanlıurfa/Türkiye, msit@harran.edu.tr ,ORCID: 0000-0001-9694-0547

Giriş

COVID-19 salgını 2019 yılının sonlarında ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan büyük bir sağlık krizine dönüşmüştür. Salgının erken evrelerinde, salgının kaynağına yönelik araştırmalar (Lam vd. 2020) belli bir süre sonra yerini salgının etkilerinin ortadan kaldırılması arayışlarına bırakmıştır. Çünkü COVID-19 tüm dünyada yıkıcı ekonomik, sosyal ve kültürel etkiler bırakmıştır. Pandemi yayıldıkça, salgının farklı ekonomik sektörler veya faaliyetler üzerindeki olumsuz sosyal etkileri derinleşmiştir (Şengel, vd. 2023).

Pandeminin etkilediği en önemli ekonomik sektör hizmet sektörü olurken alt hizmet sektörlerinden biri de turizm sektörüdür. Koronavirüs de dahil olmak üzere bulaşıcı hastalık salgınları, insan hareketliliğine olan bağımlılığı göz önüne alındığında turizm endüstrisini büyük ölçüde tehlikeye atmıştır (Yang vd. 2020). Turizm sektörü COVID-19'un yıkıcı etkisinden ilk etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Çünkü COVID-19'un patlak vermesi ile endüstriler belirsizliklerle boğuşmuş ve bu durum özellikle turizm endüstrisinde belirginleşmiştir. İnsan hareketliliğine ve yakın etkileşime dayalı bir endüstri olarak turizm endüstrisi, pandeminin ana alıcısı olmuştur (Hao vd. 2020:1).

Aynı zamanda ekonomi ve toplumsal refah üzerindeki olumsuz etkiler konusunda endişelerde artmıştır. COVID-19 salgınının domino etkilerinin birçok ülkede ciddi ekonomik gerilemelere yol açtığı görülmüştür. Bazı tahminlere göre, salgının dünya çapındaki seyahat ve turizm sektörü üzerindeki olumsuz ekonomik etkisi, 2008 küresel mali krizine kıyasla daha fazla olmuştur. Pandemi sürecinin ekonomik ve toplumsal refah üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek için hükümetler; finansal kurumlar, sağlık sistemleri, şirketler ve haneler gibi farklı paydaşları hedefleyen mali, parasal ve finansal önlemler dahil olmak üzere çeşitli politikalarla yanıt vermiştir. Ancak, bu ekonomik önlemler genişlik ve kapsam açısından ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Khalid vd. 2021:2802). Örneğin virüsün ortaya çıktığı Çin'de otel endüstrisi, salgının sonuçlarından ilk etkilenen sektör olmasına rağmen, ekonomik kaybı hafifletmek ve çalışanlarının ve müşterilerinin güvenliğini sağlamak için zamanında önlemler almıştır (Hao, 2020).

Korona virüsü salgını turizm tüketimini ve sağlık durumunu engellediğinden, refahı da düşürmüştür. Kriz sonrası turizmin toparlanmasını kolaylaştıracak olası politikalardan biri turizm sektörünü sübvans (teşvik) etmektir (Yang vd. 2020). Ekonomik teşvik, sürdürülebilirlik sorunlarını ele almaya veya statükoyu güçlendirmeye yardımcı olmak için bir araç olarak hizmet edebilir. Bir yandan, ekonomik teşvik paketleri, hedef ülkelere inovasyonu destekleme ve turizmi hem arz hem de talep tarafında sürdürülebilir değişiklikleri içerecek şekilde yeniden yönlendirme fırsatı sağlar. Öte yandan, teşvik paketleri, büyüme odaklı turizmin mevcut yörüngesini destekleyebilir ve sürdürülebilirlik endişelerini ele almadan 'her zamanki gibi iş yapma' yaklaşımını güçlendirebilir. Bu nedenle, hükümetin COVID-19 salgınına verdiği ekonomik yanıtın etkili olması ve sürdürülemez turizm uygulamalarını sürdürmemesi için, turizmin çevresel ve sosyal yönlerinin yanı sıra tüketici davranışındaki ve seyahat talebindeki değişikliklerin de dikkate alınması ve ele alınması önemlidir (Khalid vd. 2021:2803).

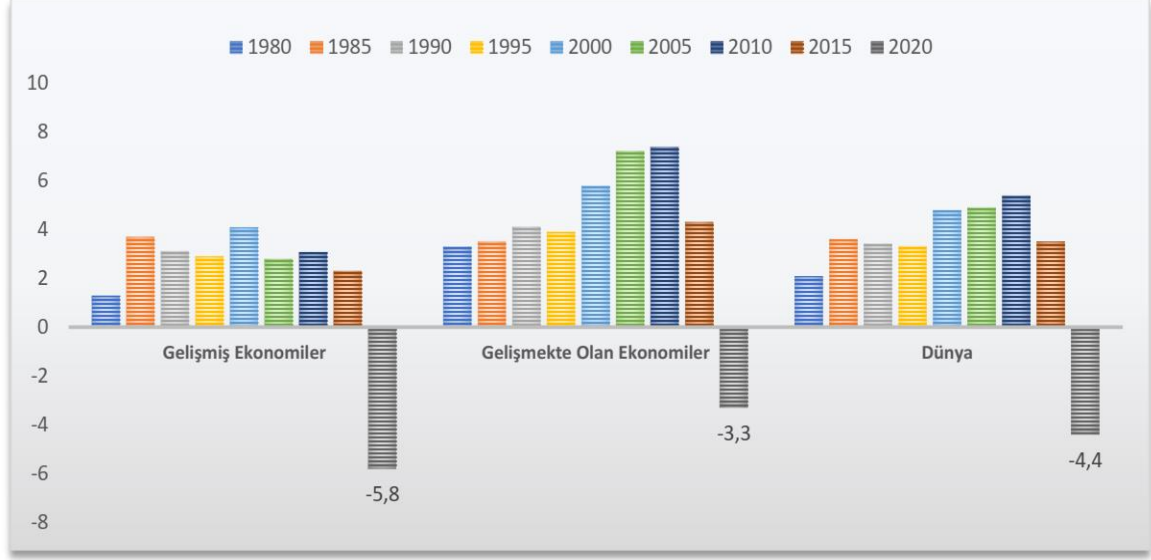
Bu çalışmada pandemi döneminde turizm sektörünü yeniden canlandırmak (restarting tourism) adına hükümetlerce sağlanan mali ve finansal teşviklere odaklanılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde pandemi döneminde dünya ve Türkiye'de turizm sektörüne ait veriler irdelenmiştir. Devam eden bölümlerde pandemi döneminde turizm sektöründe Türkiye'ye rakip ülkeler ve Türkiye özelinde finansal ve mali teşvikler açıklanmıştır.

Pandemi Döneminde Dünya ve Türkiye'de Turizmin Gelişimi

Salgın öncesi süreçte dünya ekonomisi için 2020 yılında ortalama yüzde 3'ler düzeyinde büyüme beklentisi mevcut iken Covid-19 virüsünün uluslararası bir salgına dönüşmesi dünya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştur (TÜRSAB, 2020). Şekil 1'de 1980 ile 2020 yılları arasında gelişmiş, gelişmekte olan ve dünya ekonomisinin tamamı için büyüme rakamları görülmektedir. Buna göre dünya ekonomisindeki %4,4'lük küçülme 1929 Büyük ekonomik buhranı sonrası yaşanan ilk daralma olmuştur.

Şekil 1

Dünya Geneli Ekonomilerin Büyüme Oranları

Kaynak: (TÜRSAB,2020)

Şekil 2’de ise 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bölgelere göre Avrupa turizmindeki azalma veya kayıp oranları görülmektedir. Buna göre en büyük düşüş Kuzey Avrupa ülkelerinde görülmüştür. Bu ülkelerin daha katı kısıtlama kuralları uygulaması bu duruma sebep olabilir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütüne göre (UNWTO) pandemi sebebi ile turizm sektöründe yaşanan kayıplar 2008 küresel ekonomik krizinden 8 kat daha fazladır.

Şekil 2

Pandemi Döneminde Avrupa Turizmindeki Kayıp Oranları

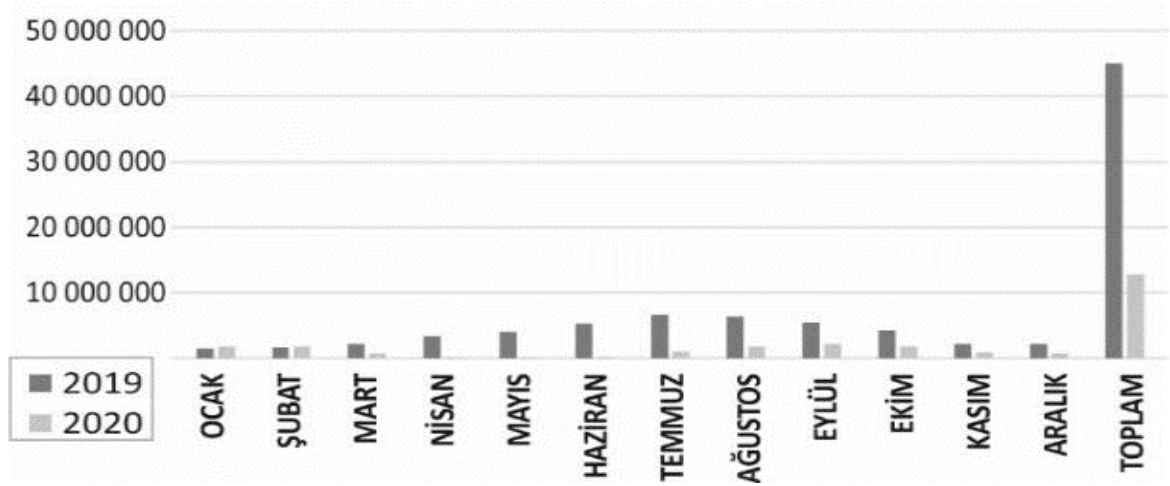
Bölge	Ocak	Şubat	Mart	Nis.	May.	Haz.	Tem.	Ağus.	Yıllık Değ.
Avrupa Geneli	5	2	-61	-98	-96	-88	-72	-69	-68
Orta ve Doğu Avrupa	1	-2	-46	-97	-97	-89	-83	-83	-69
Kuzey Avrupa	5	4	-57	-97	-97	-94	-87	-85	-72
Akdeniz kıy. Güney Avrupa ülkeleri	5	1	-69	-97	-96	-89	-69	-64	-69
Batı Avrupa	8	6	-64	-98	-97	-82	-63	-62	-63

Kaynak: (TÜRSAB,2020)

Şekil 3; Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretlerin aylara göre dağılımını göstermektedir. 2019 yılına göre gerçekleşen dramatik düşüş belirgin şekilde görülebilmektedir. Bu dönemde ülkemizden çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre %69,5 azalarak 15 milyon 826 bin 266 kişi oldu. Bunların %80,3’ünü 12 milyon 708 bin 265 kişi ile yabancılar, %19,7’sini ise 3 milyon 118 bin 1 kişi ile yurt dışında ikamet eden vatandaşlar oluşturdu (TÜİK, 2021).

Şekil 3

2019-2020 yıllarında yabancı ziyaretçilerin aylara göre dağılımı

Kaynak: (Yaba ve Yılmaz, 2022)

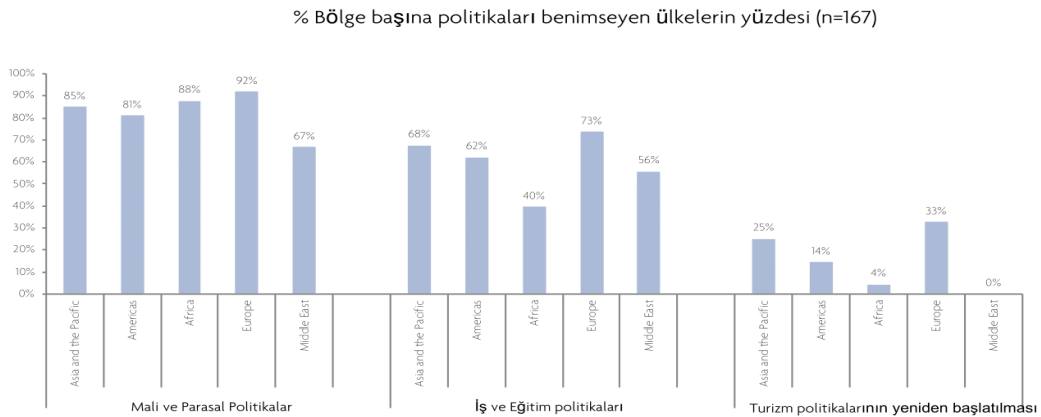
Sonuç olarak bakıldığında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de turist sayısının azalması sonucu turizm gelirlerinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Tüm bu etkilerin azaltabilmesi adına hükümetler teşvik politikalarını gündeme getirmiş ve uygulamıştır.

Pandemi Döneminde Dünya Geneline Turizme Verilen Teşvik Çeşitleri

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) raporlarına göre dünyada bölgesel bazda pandemi döneminde turizm sektörünün iyileştirilmesine yönelik hangi politikaların benimsendiği Şekil 4’te görülebilmektedir. Buna göre: tüm bölgelerde COVID-19 salgınının etkisine karşı güçlü ve yaygın bir politika tepkisi olmuştur. Analiz edilen 220 ülke ve bölgeden 167 ülke, krizin etkilerini hafifletmek ve toparlanmayı hızlandırmak için belirli önlemler bildirmiştir. Bu ülkelerin arasında 144’ten fazla ülke mali ve parasal politikalar benimsemiştir. Ardından 100 ülke tarafından uygulanan iş ve eğitimi destekleme politikaları gelmiştir. Mali ve parasal politikalar ayrıca tüm bölgelerde en popüler olanlardır. Turizmi yeniden başlatmaya yönelik en son önlemler öncelikle Avrupa ve Asya-Pasifik’te benimsenmiştir.

Şekil 4

Pandemi döneminde ülkelerin turizm politikaları

Kaynak: (UNWTO, 2020:7)

Şengel ve arkadaşları (2023) çalışmalarında “COVID-19 sürecinde ülkelerin turizm sektörünü destekleyen mali ve parasal politikaları nelerdir?” sorusunu araştırmıştır. Analiz edilen veriler, pandemi döneminde turizm sektöründe yaşanan finansal sorunların çözümü için dünya ülkelerinin uyguladığı finansal ve parasal politikalardan oluşmaktadır. Bulgulara göre; maliye politikalarının parasal politikalardan daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Hükümet özellikle kamu teşviklerini içermesi nedeniyle en yüksek frekansa sahiptir. Bununla birlikte ülkelerin uyguladığı maliye politikalarında kredilerin ve likiditenin önceden planlandığı anlaşılmaktadır. Hükümetlerin likidite yardımı şeklinde kredi sağlaması ile yorumlanabilir. Parasal politikalarda ise vergi ve yatırım sıklıkla kullanılmaktadır. Bankacılık ve istihdam gibi konularda da önemli bulgular bulunmaktadır. Kamu otoritelerinin vergi indirimleri ve özel bankaların düşük faizli kredi vermesi gibi nedenler bu sonuçların şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu doğrultuda, mali politikalar içerisinde en güçlü ilişki kredi ve likidite arasındadır ve her iki destek kalemi yoğun hale gelmiştir. Bu nedenle, ülkelerin turizm endüstrisi yatırımcılarının ve çalışanlarının kredi veya nakit ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için bir politika izlemeye çalıştıkları söylenebilir. Para politikalarına bakıldığında, en yoğun ilişkinin yatırım ve vergi arasında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, hükümetlerin özellikle pandemi sırasında turizm endüstrisine yatırım yapan veya yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için vergileri azalttığı görülmektedir.

Pandemi Döneminde Turizm Sektörüne Sağlanan Finansal Teşvikler

Bu bölümde pandemi döneminde dünya genelinde turizm sektörüne sunulan finansal teşvikler incelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin turizm sektöründeki rakipleri İspanya, İtalya, Yunanistan, Hırvatistan, Portekiz ve Mısır özelinde uygulanan teşvikler ele alınmıştır (UNWTO, 2021).

Dünyanın en çok turist çeken ülkesi Fransa; işletmeler için destek önlemleri getirmiştir. Bunların arasında;

- Turizm dayanışma fonundan en çok etkilenen küçük işletmeler, serbest meslek sahipleri ve mikro işletmeler için 1.500 Avro yardım.
- Devletin 300 milyar Avro ve Fransa Merkez Bankası Banque de France'ın pandemiden etkilenen şirketler için banka nakit hatlarını garanti altına almak üzere harekete geçirilmesi.
- Devlet ve Banque de France'ın (kredi aracılığı) bankayla banka kredilerinin yeniden planlanması için müzakere etmesi için verilen destekler.
- Finansal açıdan zor durumda olan şirketleri desteklemek için tahmini bütçesi 7 milyar Avro olan bir "şemsiye" planı.
- Bir şirkete 800.000 Avro'ya kadar nominal bir miktara kadar doğrudan hibeler, sermaye enjeksiyonları, geri ödenebilir avanslar ve sübvansiyonlu krediler şeklinde sınırlı miktarda yardımlar.
- Devlet yardımlarını reel ekonomiye yönlendirmek için bankalara yönelik güvencelere tabi krediler için devlet garantileri ve şirketlere uygun faiz oranlarıyla kamu kredileri bulunmaktadır.

Bir başka örnekte hemen harekete geçen ülkelerden Avusturya'da hükümet turizm de dahil olmak üzere tüm ekonomik sektörler için destek önlemleri yayınlamıştır. COVID-19 Kurtarma Paketi 50 milyar avro bütçeye sahiptir. Sınırlı üç aylık bir süre boyunca ortaya çıkan sabit maliyetlerin en fazla %75'ini karşılamak üzere krediler ve doğrudan hibeler için %100'e kadar garantiler içermektedir. Hem garantiler hem de sabit maliyet sübvansiyonu 2021 sonuna kadar uzatılmıştır. Bunun yanında Kasım 2020'den itibaren karantina sırasında kapalı olan işletmeler, geçen yılın aynı dönemindeki cirolarının %80'i (ör. konaklama, gastronomi) ile %20'si (perakende) arasında bir destek miktarı almıştır. Mart 2021 için %30 yerine %45'e kadar özel "Mart ikramiyesi" oluşturulmuştur. Önlemler ve teşvikler Eylül 2021'e kadar uzatılmıştır. Özel konaklama teşvikleri ("Privatzimmervermieter") ve "Agrarmarkt

Austria GmbH" aracılığıyla konaklama hizmetleri (ör. Çiftlikte tatiller) sunan çiftliklerin ev sahiplerine ayrı destekler verilmiştir (Loretz vd. 2021). İşletme başına en fazla 30.000 Avro tutarında tek kişilik işletmeler ve mikro işletmeler için doğrudan sübvansiyonlar sağlanmıştır. Özel kişiler ve mikro işletmeler için geri ödemelerin on ay boyunca askıya alınmıştır. Zararın geriye taşınması teşvikleri kapsamında, cari dönemdeki zararların önceki dönemdeki karlara ve belirli koşullar altında 2018'e karşı mahsup edilmesine olanak tanınmıştır.

COVID-19 Yatırım bonusu kapsamında işletmelerin işlerine yatırım yapmaları ve böylece şirketleri ve işleri kurtarmaya ve rekabet gücünü güçlendirmeye katkıda bulunmaları için teşvikler sunulmuştur. Yeşillendirme, dijitalleşme veya sağlık yatırımları durumunda iki katına çıkarılacak olan yatırımlar için %7 oranında hibe öngörülmüştür. Hibelerin toplam hacmi 7,8 milyar Avrodur. Ayrıca, turizm sektörü için özel teşvik paketleri kurulmuştur:

- Avusturya Turizm Geliştirme Bankası tarafından yönetilen turizm sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) için özel paketler
- COVID-19 nedeniyle cirodaki düşüşlerden kaynaklanan geçici likidite eksikliklerini karşılamak için kullanılan köprü kredileri için garantiler (mevcut garantilerin hacmi 1,625 milyar Avro'ya kadar).
- COVID-19 salgınından önce aktif bir kredisi olan turizm işletmeleri, 2020 ve 2021 yılı için tüm kredi geri ödemelerinin askıya alınması için başvurular.
- Etkinlik organizatörleri, COVID-19 nedeniyle etkinliğin iptal edilmesi veya kısıtlanması durumunda mali tazminat almıştır. Etkinlik organizatörü başına maksimum destek 2 Milyon Avro olarak belirlenmiştir.
- Paket seyahat organizatörünün 2021'de iflas etmesi durumunda gezginlerin peşinatlarını karşılamak için Avusturya Turizm Geliştirme Bankası tarafından garantiler verilmiştir. Paket Seyahat Direktifi'ne uyma ve COVID-19'dan kaynaklanan bir piyasa başarısızlığını ele alma önlemi olarak bu politika uygulanmıştır.
- Özellikle açık hava oturma alanlarına yatırım yapılmasını teşvik etmek amacıyla gastronomi sektörüne yönelik özel finansman planı kapsamında 20.000 Avro'ya kadar hibe verilmiştir.

Türkiye'nin turizmdeki rakiplerine baktığımızda en önemli rakiplerden İspanya'da hükümet turizm sektörüne yardım için 4,25 milyar avroluk bir plan duyurmuştur. Yardım paketinin büyük kısmı, devlet bankası Instituto de Crédito Oficial (ICO) aracılığıyla turizm işletmelerine sağlanan 2,5 milyar avroluk kredilerden oluşuyor. Başka bir deyişle, %60'ı finansmanı kolaylaştırmayı amaçlıyor ve doğrudan hibeler şeklinde değildir. Doğrudan yatırım yaklaşık 300 milyon avroyu veya planın %7'sini temsil etmiştir. Sürdürülebilirlik ve dijitalleştirme projeleri için 850 milyon avro ayrılmıştır.

İspanya'nın Alternatif Sabit Gelir Piyasası'na (MARF) katılan orta ölçekli şirketlerin hem kredilerini hem de ticari senetlerini kapsayan şirketler ve serbest meslek sahipleri için 100 milyar avroya kadar hükümet garantisi sağlamıştır. Yatırım faaliyetlerini teşvik etmek için yeni bir Instituto de Crédito Oficial (ICO) garanti hattı başlatmıştır. Özellikle çevresel sürdürülebilirlik ve dijitalleşme alanlarında 40 milyar avroluk likidite sağlamıştır. Stratejik işletmeleri desteklemek için bir devlet kurtarma fonu (10 milyar avro) oluşturulmuştur. İspanyol İhracat Sigorta Kredi Şirketi aracılığıyla ihracatçılar için 2 milyar avroluk kamu garantisi, 2017 kuraklık kredi hatlarını kullanarak çiftçilere kredi vadesi uzatma garantileri, savunmasız hanelere konut masrafları için finansal yardım sağlamak üzere bir garanti hattı (1,2 milyar avro), Compañía Española de Reafianzamiento aracılığıyla KOBİ'ler ve serbest meslek sahipleri için ek kredi garantileri (1 milyar avro) ve halka açık şirketler için başka bir garanti hattı (1 milyar avro) getirilmiştir.

Bunun yanında turizm sektörüne özel olarak İspanya Devlet Turizm Sekreterliği tarafından verilen kredilerin faiz ve geri ödemeleri önceden talepte bulunulmasına gerek olmaksızın bir yıl süreyle askıya alınmıştır. Sanayi, Ticaret ve Turizm Bakanlığı tarafından işletmelere verilen kredilerin geri ödemelerinin ertelenmesi; özerk toplulukların karşılıklı kefalet topluluklarının kapasitesinin artırılması; Enerji Çeşitlendirme ve Tasarruf Enstitüsü (IDAE) tarafından verilen bazı kredilerin ödemelerinin ertelenmesi; iş yeri kiralalarının yeniden müzakere edilmesi ve ertelenmesi için bir mekanizmanın benimsenmesi; ipotek dışı kredilerin yenilenmesi için noter ücretlerinin düşürülmesi gibi teşvikler sağlanmıştır. Ayrıca İspanya Merkez Bankası, denetimini yaptığı bankalara, geçiş dönemlerinin belirlenmesi ve öz kaynaklar ile uygun yükümlülükler (MREL) hedefleri için asgari ara gereklilikler konusunda yasal sistemin sağladığı esnekliği uygulamıştır. Bankaların, ertelenmiş risklerin kredi riski sınıflandırmasında uzman görüşüne başvurmalarına izin verilmiştir.

Yine Türkiye'nin rakiplerinden olan Yunanistan'da hükümet aşağıdaki finansal teşvik ve önlemleri onaylamıştır:

- Ciro ve bordro ve bordro dışı maliyetlerde bir azalma ile başa çıkmak için işletmelerin iade avans ödemesi şeklinde finanse edilmesi.
- Yunan hükümeti tarafından özel sektöre tüm devlet borçlarının derhal ödenmesi.
- Bankalarca, likiditeyi desteklemek için finansman araçlarıyla birlikte işletmeleri ve bireyleri kapsayan müdahaleler ve önlemlerin sunulması. Hükümet ayrıca borsayı korumak için önlemler almıştır.
- Vergi ve sigorta yükümlülüklerinin ödenmesinin askıya alınması olasılığının genişletilmesi.
- İstihdamı askıya alma hakkının genişletilmesi.
- Özel amaçlı tazminatın genişletilmesi.
- Sigorta katkılarının kapsamının genişletilmesi.
- Etkilenen tüm işletmeler için kira indirimlerinin sürdürülmesi.
- GEFIRA Projesi: KOBİ'lerin kurumsal kredilerinin sübvansiyonu.
- AEGEAN havayollarına 120 milyon avroluk destek (Hisselerin kamu tarafından satın alınması şartıyla).

Hırvatistan ise ekonomik operatörler ve özel kiracılar için uygulanan turist üyelik ücretleri ve turist vergisi (sabit oran) ödemelerini ertelemiştir. İşletme sermayesinin finansmanı ve savunmasız turizm iş insanlarının likiditesinin iyileştirilmesi programlarına destekler verilmiştir. Kamplardaki turistik arazi üzerindeki imtiyaz ücretinin ödenmesi ertelenmiştir. Turizm sektöründeki KOBİ'lere 5 yıla kadar geri ödeme süresiyle 380.000,00 kunaya (yaklaşık 50.000,00 Avro) kadar COVID-19 işletme sermayesi kredisi sağlanmıştır. Yine turizm ve ikram sektörüne toplam 327 milyon kuna (yaklaşık 43 milyon Avro) tutarında 881 kredi sağlanmıştır. Hırvatistan Turizm ve Spor Bakanlığı, Hırvatistan İmar ve Kalkınma Bankası ile işbirliği içinde, turizm ve otelcilik sektöründeki mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik sübvansiyonlu faizle işletme sermayesi ve artırılmış likidite için ek bir kredi hattı başlatmıştır. Ayrıca Turizm ve Spor Bakanlığı, Hırvatistan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinde, turizm faaliyetlerinde bulunan KOBİ girişimcileri için COVID-19 önlemi kapsamındaki faiz oranını devlet bütçesinden 26 milyon kuna (3,4 milyon Avro) tutarında sübvansiyon etmiştir. Krediler, 3 yıla kadar sabit yıllık %0 faiz oranı ve 4 ila 5 yıllık sabit yıllık %1,50 faiz oranıyla 5 yıla kadar geri ödeme süresi için onaylanmıştır. En düşük kredi tutarı kunas eşdeğeri olarak 100.000,00 Avro, en yüksek kredi tutarı ise kunas eşdeğeri olarak 1,25 milyon Avro olmuştur. Fonlar, kayıtlı turizm faaliyetleri olan mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere sübvansiyonlu kredi sağlamak için tasarlanmıştır. Turizm sektöründeki 152 şirkete toplam 376 milyon kunas (yaklaşık 49,5 milyon Avro) kredi verilmiştir. Teşvik programı

Turizm ve Spor Bakanlığı tarafından Hırvatistan İmar ve Kalkınma Bankası, Hırvatistan Küçük İşletmeler, Yenilik ve Yatırım Ajansı ve ticari bankalarla işbirliği içinde uygulanmıştır. Kredi yerleştirmeleri için devlet garantilerinin verilmesi, turizm ve spor sektöründeki ekonomik faaliyetin sürekliliğini korumak için finansal kuruluşlarla likiditeye daha kolay erişim sağlamıştır (UNWTO, 2021).

Bir başka rakip Portekiz’de ise hükümet işletmelerin nakit akışı için 200 milyon avroluk özel kredi limiti açmıştır. Hazine (90 milyon avroluk bir tahsisatla) talebin güçlü şekilde geri çekilmesine tepki verme kapasitesinin azaldığını gösteren turizm mikro işletmeleri için destek hattı kurmuştur. Devlet tarafından garanti altına alınan ve bankacılık sistemi aracılığıyla sağlanan, en çok etkilenen sektörlerle yönelik şirketler için kredi hatları oluşturulmuştur. Restorasyon ve benzerleri 600 milyon avroya erişebilmiş bunun 270 milyonu mikro ve küçük işletmeler için sağlanmıştır. Seyahat acenteleri, eğlence şirketleri, etkinlik organizasyonları ve benzerleri için 200 milyon avro kredi verilmiştir. Konaklama tesisleri içinse 900 milyon avro ayrılmıştır. Bu bütçenin 300 milyon avrosu mikro ve küçük işletmeler için verilmiştir. Bu kredi hatları, yıl sonuna kadar bir ödemesiz dönem de dahil olmak üzere 4 yıllık bir geri ödeme süresini içermiş ve ödemeler ertelenmiştir. COVID-19 Turizm Mikro İşletmeleri Likiditesi için Destek Hattı kapsamında 60 milyon avroluk bir tahsisle, kaydedilen güçlü talep gerilemesine tepki verme kapasitesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Son dönemde Türkiye ile aralarındaki kıyasıya rekabet çokça tartışılan Mısır’da Hükümet turizm destinasyonlarına uçan havayollarına verilen havacılık teşvik programını, pazar rekabetini güçlendirmek ve çeşitli kaynak pazarlarından gelen turizmi teşvik etmek amacıyla devam ettirmiştir. Cumhurbaşkanı, Mısır Merkez Bankası’ndan (CBE) özellikle çalışanların maaşlarının ödenmesi için turizm tesislerine düşük faizli fonlar sunmasını talep etmiştir. Mısır Merkez Bankası (CBE), turizmi desteklemek için 50 milyar Mısır Lirası tutarında bir finansman girişimi başlatmış ve faiz oranını %12’den %8’e düşürmüştür. Bu girişimin bir kısmı Maliye Bakanlığı tarafından garanti edilen maaş ve işletme giderlerinin ödenmesine (5% faizle) yönlendirilmiş ve 3 milyar Mısır Lirası değerinde garanti verilmiştir. Girişimin bir parçası olarak bankalar, hibe tarihinden itibaren altı ay ödemesiz döneme ek olarak, en fazla iki yıllık geri ödeme süresiyle kredi olanakları sağlamıştır.

Türkiye’de ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), acil önlemler kapsamında referans faiz oranını 1 puan (%0,75’ten %9,75’e) düşürdü. TCMB, ihracatçıların 7,6 milyar ABD doları tutarındaki döviz borcu ödemelerini üç ay daha erteleyerek, iç piyasadaki kısa vadeli dolar ihtiyacını hafifletti. Merkez Bankası, en çok etkilenen kurumsal sektöre kesintisiz kredi akışı sağlamak ve parasal aktarım mekanizmasını güçlendirmek için önlemler aldı. Kamu bankaları, haneleri hedef alan uzun vadeli kredi mekanizmaları başlattı (IMF, 2023).

Pandemi Döneminde Turizm Sektörüne Sağlanan Mali Teşvikler

Bu bölümde ise önceki bölümde bahsedilen ülkeler nezdinde pandemi döneminde turizm sektörüne sunulan mali teşvikler incelenmiştir. Buna göre; Fransa Hükümeti üç eksenli bir ekonomik paket oluşturmuştur: işçiler ve şirketler için 45.000 milyon avroluk "acil" destek planı, 300.000 milyon avroluk kredi garantileri ve son olarak tehdit altındaki şirketleri koruma planı. 2 milyon avroluk bir diğer miktar ise yıllık cirosu bir milyon avrodan az olan ve kriz nedeniyle artık geliri olmayan veya gelirleri geçen yılın Mart ayına göre en az %70 oranında azalan küçük işletmeler için bir "dayanışma fonuna" aktarılmıştır. Bunlar arasında catering şirketleri veya turizm sektörleri de yer almaktadır. Diğer işletme destek mali önlemleri sosyal veya vergi tarihleri için ödemelerin ertelenmesidir. Zor durumdaki en küçük işletmeler için kira, su, gaz ve elektrik faturalarının ödenmesinin ertelenmesi kararlaştırılmıştır. Fransa hükümeti, Fransız havayollarına yönelik 2020 Mart-Aralık ayları arasında ödenmesi gereken bazı havacılık vergileri ve harçlarının 2021 ve 2022 yıllarına ertelenmiştir.

İspanyol hükümeti, dört ana kılavuz etrafında dönen bir yardım paketini onaylamıştır. Geçici toplu işten çıkarmaların (İspanya’da ERTE olarak bilinir) koşullarını hafifletmek, faaliyetlerdeki düşüşten

etkilenen işçileri ve işletmeleri desteklemek, işletmeler için likiditeyi garantilemek ve koronavirüs aşısı bulmak için araştırmayı desteklemek. Yardım paketleri, ekonomiyi canlandırmak için 14 milyar avroluk, halk sağlığını güçlendirmek için 3,8 milyar avroluk, en çok etkilenen sektörlerden olan turizm ve ulaşım için 400 milyon avroluk bir likidite enjeksiyonu içermiştir. Hükümet, COVID-19'un ekonomik ve sosyal etkisini olağanüstü önlemlerle hafifletmeyi amaçlayan 17 Mart 2020'de onaylanan yardım paketini tamamlamak için bir dizi önlem almıştır. Yardım paketi, KOBİ'ler ve serbest meslek sahipleri başta olmak üzere işletmelere rahatlatma sağlamayı ve operasyonel maliyetlerini düşürmeyi amaçlamıştır. Finansmana erişimi ve kredi ödemelerini kolaylaştırmak için sigorta kredi şirketlerinin rolü artırılmış ve devlet tarafından desteklenen garanti planları güçlendirilmiştir. Vergi ödemelerinde (gelir kurumlar vergisi ve serbest meslek sahipleri için kişisel gelir vergisi ve KDV) esneklik mekanizmalarının ertelenmesi ve getirilmesiyle mali teşvik sağlanmıştır. Özellikle KOBİ'ler ve serbest meslek sahipleri üzerinde yoğunlaşılırken sürekli sözleşmeleri olan daimi işçiler için koruma güçlendirilmiştir.

Yunanistan'da ise, koronavirüs salgınının etkileriyle başa çıkmak için toplam 3,8 milyar avro tutarında ikinci bir ekonomik destek önlemleri paketi başlatılmıştır. Bunun 2 milyar avrosu hükümet tarafından duyurulurken, 1,8 milyar avrosu da Avrupa Birliği'nin özel fonundan sağlanmıştır. Diğer önlemler arasında tur otobüsleri işleten Yunan turizm işletmelerine tahsis edilecek toplam 21.007.300 avroluk yardım onaylanmıştır. Acil durum fonu, tur otobüslerine sahip olan ve işleten ve Covid-19'un yayılmasını engellemek için getirilen kısıtlamalar nedeniyle darbe alan sektör işletmelerine çok ihtiyaç duyulan rahatlamayı sağlamayı amaçlamıştır. Fon almaya hak kazanan şirketler, her otobüs için ortalama 3.600 avro alacak ve her ay her ayrılmış koltuk için 0,87 avro sübvansiyon verilmiştir.

Hırvatistan için Avrupa Komisyonu, koronavirüs salgınından etkilenen spor ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren her büyüklükteki şirketi desteklemek için yaklaşık 202 milyon Avro (1,53 milyar HRK) tutarında bir yardım planını onaylamıştır. 5 Şubat'ta Hırvatistan hükümeti, Covid-19 salgını sırasında turizm ve spor alanında faaliyet gösteren işletmelere yardımcı olmak için 1,5 milyar kuna (198,4 milyon Avro) değerinde yeni önlemler almıştır.

Bir başka rakip Portekiz hükümeti şu önlemleri almıştır. Koronavirüs salgınından etkilenen şirketlere likidite sağlayan ve çalışanları destekleyen 9,2 milyar avroluk bir destek paketi açıklanmıştır. Girişimcilik ekosistemi için erken aşamadaki startup girişimleri likiditeyle desteklenmiştir. Aktif Startup Kuponları olan kuruluşlarda girişimci başına 2.075 avro teşvik verilmiştir. Avrupa Komisyonu, AB devlet yardımı kuralları uyarınca SATA Air Açores'e (SATA) 133 milyon avroluk likidite desteğini onaylamıştır. KOBİ'lere (750 milyon avro), ihracatçılara (1.050 milyon avro ve işçi başına 4.000 avroya kadar kredi sağlanmıştır. Etkilenen sektörlerdeki büyük şirketleri (750 milyon avro), küçük şirketlere mikro kredi dahil turizm sektörünü (400 milyon avro) hedefleyen yeni ve genişletilmiş kredi hatları kurulmuştur.

Mısır'a bakıldığında ise; Hükümet duyurduğu teşvikler aşağıda sıralanmıştır:

- 90 gün geçerli 5 yıllık çoklu girişli yeni vize programları; Kızıldeniz, Güney Sina, Matruh, Luksor ve Asvan valiliklerine doğrudan gelen turistler 30 Nisan 2021'e kadar vize ücretlerinden muaftır.

- Ocak-Nisan 2021 döneminde ödenmesi gereken elektrik faturalarının %60'ının ve bazı hükümet ücretlerinin ödenmesinin ertelenmesi. Ertelenen ücretler ve vergiler için 36 aylık bir ödeme planı getirilmesi. İflas durumlarında mülklere el konulmasının Aralık 2020'ye kadar ertelenmesi. Otel ve turistik tesislerdeki emlak vergisinin altı ay düşürülmesi;

- Turizm ve otel tesislerindeki tüm aidatların ödenmesi, para cezası veya gecikme yardımı olmaksızın üç ay ertelenecektir;

- Arkeolojik alanlarda bulunan tüm çarşı ve kafeteryalar, turizm güvenli bir şekilde yeniden başlayana kadar kira ödemekten muaf tutulmuştur;

- Turizm işletmeleri ve özel havayolları için kamu hizmetleri ödemelerinde (elektrik, su ve gaz) altı aylık yeniden planlama ve erteleme planı.

- Tur Operatörleri için Teşvikler

1. Mevcut Havacılık Teşvik Programı 31 Aralık 2020'ye kadar uzatıldı ve Ocak 2021-Nisan 2021 arasında uygulanmak üzere yeni bir program onaylandı.
2. Havacılık yakıtı fiyatları galon başına 10 sent düşürüldü ve ardından 5 sent daha düşürüldü. (Ocak-Aralık 2021'den itibaren toplam 15 sent düşürüldü).
3. 30 Nisan 2021'e kadar turistik valiliklerin havalimanlarında iniş ve konaklama ücretlerinde %50 indirim sağlandı.
4. 30 Nisan 2021'e kadar turistik valiliklerin havalimanlarında yer hizmetleri ücretlerinde %20 indirim sağlandı.
5. Egypt Air ve Air Cairo ile gelen turistlere tüm arkeolojik alanlara ve müzelere giriş bileti fiyatlarında %20 indirim uygulanacaktır.
6. Turistlere her yılın Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında (bu yıl 31 Ekim 2020'ye kadar istisnai bir uzatma ile) Qena, Luksor, Aswan valiliklerindeki müze ve arkeolojik alanlara giriş bileti fiyatlarında %50 indirim uygulanacaktır.
7. Müze ve arkeolojik alanlara giriş bileti fiyatlarındaki artış (Kasım 2020'de yapılması planlanıyordu) 1 Mayıs 2021'e ertelenmiştir (UNWTO, 2021).

Ülkemizde ise 18 Mart'ta COVID-19 sağlık krizinin etkisini azaltmak için 15,4 milyar ABD doları tutarında bir ekonomik yardım paketi açıklanmıştır. Buna göre; Kredi Garanti Fonu limiti 25 milyar TL'den 50 milyar TL'ye çıkarılmıştır. Likidite ihtiyacı ve teminat açığı olan KOBİ'lere ve şirketlere sağlanmıştır. En düşük emeklilik tutarı da 1.500 Türk Lirasına çıkarılmıştır. Uygun ve avantajlı koşullar altında sosyal amaçlı kredi paketlerinin tanıtımı teşvik edilmiştir. İç hat uçuşlarındaki KDV oranı %18'den %1'e düşürülmüştür. Belediyeler vatandaşlara yardımcı olmak için yardım hatları kurmuş ve gıda, nakit desteği sağlamıştır. En dezavantajlı grupları korumak için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneklerine aktarılan aylık tutar 135 milyon TL'den 180 milyon TL'ye çıkarılmıştır. Ocak ayı itibarıyla, mali desteğin tamamı 646 milyar TL'ye yükseltilmiş ve GSYİH'nin %12,8'e ulaşmıştır. Bunun yaklaşık 173 milyar TL'si (GSYİH'nin %3,4'ü) 'bütçe dahilinde' önlemler şeklindedir. Temel mali önlemler arasında şunlarda yer almaktadır: i) firmalara ve hanelere kredi garantileri (GSYİH'nin %6,4'ü); ii) devlet bankaları tarafından kredi hizmeti ertelemeleri (GSYİH'nin %2,6'sı); iii) işletmeler için vergi ertelemeleri (GSYİH'nin %1,4'ü; iv) kamu bankalarına sermaye enjeksiyonları (GSYİH'nin %0,4'ü); ve v) Aralık ayında yeniden açılan ve Mart 2021'e kadar uzatılan kısa vadeli çalışma planı (GSYİH'nin %0,7'si).

Ek olarak, KDV, belirli mallarda (örn. yiyecek ve konaklama hizmetleri) düşürülmüştür. Son olarak, kısa vadeli çalışma planının yanı sıra, ülke çapında çalışan işten çıkarma yasağı yürürlüğe sokulmuştur (IMF, 2023).

Sonuç ve Değerlendirme

Hükümetlerin pandemi döneminde turizm sektörünü canlandırma kapasitesi, ekonomik teşvik sağlama, sağlık protokolleri uygulama ve kendi kendine karantina gibi çeşitli önlemlerle ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada pandemi döneminde turizm sektörünü yeniden canlandırmak (restarting tourism) adına hükümetlerce sağlanan mali ve finansal teşviklere odaklanılmıştır. Teşvikler ortaya konulurken turizm sektöründe Türkiye'ye rakip ülkeler özellikle irdelenmiştir. Genel olarak bakıldığında literatürdeki çalışmalara (Allaberganov, vd. 2021; Dash ve Sharma, 2021; Rwigema ve Celestin, 2020; Rosyadi, 2021; Huang vd. 2020) benzer şekilde hükümetlerin turizm sektörünün canlanmasına son derece odaklandığı ve kendini adanmış ve ülkedeki işletmeleri desteklemek ve eski haline getirmek için çeşitli önlemler uyguladığı belirlenmiştir.

Finansal teşvikler incelendiğinde hükümetlerin genelde pandemiden etkilenen şirketler için banka nakit hatları, doğrudan hibeler, sermaye enjeksiyonları, geri ödenebilir avanslar ve sübvansiyonlu krediler, uygun faiz oranlarıyla kamu kredileri, kredi vadesi uzatma garantileri, çevresel sürdürülebilirlik ve dijitalleşme alanlarında likidite imkanları sağladığı tespit edilmiştir. Maliye

politikaları açısından bakıldığında ise genel olarak hükümetlerin yerel işletmeleri desteklemeye yönelik teşvik paketleri ve vergi indirimlerini uyguladığı görülmektedir. Bu durum ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmada turizm sektörünü öneminin farkında olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak turizm sektörü diğer sektörlerle nazaran kuralların daha da esnetildiği bir sektör olarak öne çıkmıştır. Sıkı maliye ve para politikaları ile bilinen Almanya dahi genişletici politikalara geçmiştir. Tüm bu politikaların sonucunda dünya genelinde ekonomilerde enflasyonist süreç ortaya çıkmıştır. Çalışmanın pandemi döneminde turizm sektörüne yönelik hükümet politikalarının süreci ve etkinliğinin izlenmesiyle ilgili eksikliği giderme adına literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. İleriki çalışmalarda bu teşviklerin turizm sektörü üzerindeki göreceli etkileri ekonomik büyüme veya hizmet güven endeksi gibi değişkenlerle ilişkilendirilerek araştırılabilir.

Kaynakça

- Allaberganov, A., Preko, A., & Mohammed, I. (2021). Government commitment to tourism and hospitality sector during COVID-19 pandemic. *Tourism Critiques: Practice and Theory*, 2(2), 153-169.
- Dash, S. B., & Sharma, P. (2021). Reviving Indian Tourism amid the Covid-19 pandemic: Challenges and workable solutions. *Journal of Destination Marketing & Management*, 22, 100648.
- Hao, F., Xiao, Q., & Chon, K. (2020). COVID-19 and China's hotel industry: Impacts, a disaster management framework, and post-pandemic agenda. *International journal of hospitality management*, 90, 102636.
- Huang, A., Makridis, C., Baker, M., Medeiros, M., & Guo, Z. (2020). Understanding the impact of COVID-19 intervention policies on the hospitality labor market. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102660.
- International Monetary Fund (IMF), (2023), Policy Responses to Covid 19, *IMF Publications*, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>
- Khalid, U., Okafor, L. E., & Burzynska, K. (2021). Does the size of the tourism sector influence the economic policy response to the COVID-19 pandemic?. *Current Issues in Tourism*, 24(19), 2801-2820.
- Lam, T. T. Y., Jia, N., Zhang, Y. W., Shum, M. H. H., Jiang, J. F., Zhu, H. C., ... & Cao, W. C. (2020). Identifying SARS-CoV-2-related coronaviruses in Malayan pangolins. *Nature*, 583(7815), 282-285.
- Loretz, S., Pitlik, H., & Schratzenstaller, M. (2021). Bundeshaushalt und Staatsschuld in der COVID-19-Krise. *WIFO-Monatsberichte*, 94(1), 53-65.
- Rosyadi, S. (2021). Government Capacity in Recovering Tourism Sector in the Pandemic Period. *Insignia: Journal of International Relations*, 48-56.
- Rwigema, P. C., & Celestin, R. P. (2020). Impact of Covid-19 pandemic to meetings, incentives, conferences and exhibitions (Mice) tourism in Rwanda. *The Strategic Journal of Business and Change Management*, 7(3), 395-409.
- Şengel, Ü., Işkın, M., Çevrimkaya, M., & Genç, G. (2023). Fiscal and monetary policies supporting the tourism industry during COVID-19. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(4), 1485-1501.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2021), Turizm İstatistikleri, IV.Çeyrek: Ekim-Aralık ve Yıllık, 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2020-37438> adresinden 12.03.2025 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, (TÜRSAB), (2020), COVID-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi, Turizm Rapor ve İstatistikleri, İstanbul.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), (2020), How are countries supporting tourism recovery?, Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue, <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421893> adresinden 12.03.2025 tarihinde alınmıştır.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), (2021), COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism, UN Tourism Publishing, Madrid, <https://www.unwto.org/tourism-data/covid-19-measures-to-support-travel-tourism> adresinden 12.03.2025 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Development Program (UNDP), (2021), COVID-19 Sonrası Turizmin İyileştirilmesinin Kolaylaştırılması Projesi, <https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/covid-19-sonrasi-turizmin-iyilestirilmesi-teknik-destek-birligi-covid-19-sonrasi-turizmde-iyilestirmenin-kolaylastirilmasi> adresinden 12.03.2025 tarihinde alınmıştır.
- Yaba, M., & Yılmaz, M. (2022). Investigating of Effect of Covid-19 Pandemic on the Tourism Sector in the World and in the Turkey: Years 2019-2020. *Faculty of Letters Journal of Social Sciences/Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(1).
- Yang, Y., Zhang, H., & Chen, X. (2020). Coronavirus pandemic and tourism: Dynamic stochastic general equilibrium modeling of infectious disease outbreak. *Annals of tourism research*, 83, 102913.